

УДК 821.133-32.09"18"Меріме П.

СТИЛЬОВА ПОЛІФОНІЙНІСТЬ НОВЕЛИ ПРОСПЕРА МЕРІМЕ “ВЗЯТТЯ РЕДУТУ”

Ярема Кравець

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

Новела П. Меріме “Взяття редуту” (1829) – єдина батальна новела французького письменника, одна з найкоротших за обсягом, проте за своєю стильовою багатогранністю вона, мабуть, найцікавіша для дослідження письменницької майстерності класика французької літератури. У цій новелі П. Меріме не йшов за художньою традицією своїх творів короткого жанру, а показав події в кульмінаційний момент розвитку конфлікту. У новелі чітко виявилася її стильова поліфонійність – обрамлення оповіді, реалістичний батальний живопис, двобарвна кольористика, експресивність окремих сцен.

Ключові слова: П. Меріме, новелістика, стильова поліфонійність, батальний живопис, кольористика, експресивність.

Новела Проспера Меріме (1802–1870) “Взяття редуту” (1829), єдина батальна новела французького письменника, є також однією з найкоротших за обсягом¹. Проте за стильовою багатогранністю чи не найцікавіша для дослідження майстерності класика французької літератури. У цій новелі, як і в попередніх – “Таманго”, а також “Матео Фальконе”, виявилось літературне новаторство письменника.

У літературознавчих дослідженнях новелістики письменника новела “Взяття редуту” не займає особливого місця; більше зацікавлень викликають його етнографічні та психологічні новели, чи навіть новела “Венера Ільська” з елементами фантастики. Для прикладу можемо назвати низку літературознавчих досліджень новел П. Меріме “Матео Фальконе”, “Кармен”, надрукованих на сторінках наукових журналів “*Revue de littérature comparée*”, “*Revue d’histoire littéraire de la France*”, а також дві статті львівського літературознавця О. Камаєвої про концепцію сучасника у новелах П. Меріме “Партія в триктрак” та “Етрусська ваза” [6; 7], велику традицію вивчення новелістики письменника у працях російських літературознавців уже в ХІХ ст. Про новелу “Взяття редуту” маємо цікаві висловлювання окремих літературознавців: “*перлина в історії батальної прози*” (С. Артамонов); “*шедевр реалістичного мистецтва*” (Ю. Віппер); “*один із перших в європейській літературі зразків реалістичного батального живопису*” (Л. Гедемін). Літературознавець В. Динник наголошувала про відсутність у цій новелі “*будь-яких батальних ефектів*”, а критик Ю. Янковський згадував “*гельвеціанське уявлення Меріме про людські вчинки*”, вирізняючи те, що “*Гельвецій вважав основним стимулом кожної людської діяльності*” [9, с. 52]. У літературній критиці щодо творчості П. Меріме зазна-

¹ Про це див. докладніше у статті Г. С. Авессаломової [1].

чено, що новели “Таманго”, “Матео Фальконе” і “Взяття редути” двадцятишестирічний письменник дав на суд читача тоді, коли, помітно охоловши до великих монументальних жанрів, “у своїй художній діяльності майже повністю зосереджується на роботі в галузі малої розповідної форми” [2, с. 3]. Та все ж треба зважити і на те, що П. Меріме, очевидно, ще був заповнений батальною тематикою “Жакерії” та “Хроніки з часів Карла IX”, вже незадовго запропонувавши читачеві цю єдину батальну новелу в своїй новелістичній творчості.

Новела “Взяття редути”, в якій розповідається про один епізод французько-російської війни 1812 р., належить перу літератора, який на відміну від Стендаля, котрий брав участь у наполеонівській військовій кампанії до Росії, жодного дня на фронті не перебував. Як і О. де Бальзак у новелі “Полковник Шабер”, П. Меріме покладався на літературне відчуття і багатство своєї креативної уяви, а також скористався, як стверджують, із усної розповіді про Бородіно свого старшого приятеля.

Тематично ця новела стоїть окремо від уже названих новелістичних серій. У ній письменник “закладав основи зовсім нового в історії художньої літератури типу батальних оповідів, що дуже вирізнялися від романтичної манери змалювання війни” [2, с. 10]. У новелі “Взяття редути” П. Меріме відійшов від художньої традиції інших своїх творів короткого жанру – показує події в кульмінаційний момент розвитку конфлікту, не подаючи його передісторію, оминаючи біографічні характеристики героїв. “Принижений” опис битви настільки реальний, переконливий і відважний, що, як зазначив англійський критик В. Пейтер, “ніколи перо письменника не наближалося так близько до жерла гармати” [12, с. 45]¹.

Дослідники новели П. Меріме, зокрема тих новел, що увійшли до першої добірки “Мозаїка”, виданої 1833 року, зазначали характерні риси стилю письменника-новеліста: максимальна лаконічність та чіткість оповіді; безперервна цілісність враження у читача; напружений розвиток подій і несподівана розв’язка; вибір деталей, який сприяє створенню враження повної правди; внутрішні переживання, що передаються через точне відтворення їх зовнішнього втілення. Письменник ішов за тими настановами, які давав авторам історичних романів Стендаль, – “поєднувати точне відтворення історичної ситуації з тонким проникненням у світ думок та почуттів змалюваної епохи” [4, с. 421].

У новелі “Взяття редути” чітко виявилася стильова поліфонійність письменника – використання традиційного для творів романтиків *обрамлення* оповіді, багатство зразків *реалістичного батального живопису*, використання *кольористики*, *втриманої у двох тонах* (“сірому – кольорові порохів диму, червоному – кольорові крові”, за тезою Г. Авессаломової)², зокрема навіть своєрідне *експресіоністське* змалювання першої сцени із закривавленим місяцем як провісником наступної жорстокої битви.

Невелику вартісну увагу літературознавчу розвідку про новелу “Взяття редути” знаходимо у методичній розробці для потреб учителів, що підготував Ерве Альвадо “Меріме. Матео Фальконе та інші новели” французького видавництва “Hachette”. Автор

¹ Вальтер Пейтер (1839–1894) – англійський письменник-фантаст, літературознавець і мистецтвознавець, есеїст.

² Про це див. докладніше у статті Г. С. Авессаломової [1].

звернув увагу на наступні стилеві особливості новели: 1. “образ редути сповнений особливою естетичною напругою; провіщення страху символізоване червоним місяцем-повнявою як попередження про криваві події”; 2. “пошуки молодим лейтенантом символічного захисту від можливої грядущої небезпеки”; 3. “містичні паралелі і здогадки, які робить капітан, дійова особа новели, висуваючи дві певні обставини, які спонукають його до таких думок” [11, с. 12].

Новела “Здобуття редути” розпочинається характерною для багатьох новел П. Меріме зав’язкою – письменник вдався до засобу “обрамлення оповіді”, викладаючи основний сюжет новели як живу розповідь очевидця – учасника подій. В інших новелах письменника таким наратором є часто якийсь морський офіцер або розбійник-контрабандист, чи сам автор, роблячи це несамохить, навіть якось недбало¹.

“Мій друг військовий, що помер кілька років тому від пропасниці в Греції, розповів мені одного разу про перший бій, у якому він брав участь. Його оповідання так мене вразило, що я записав його з пам’яті, як тільки мав на те час” (тут і далі переклад за виданням [8]).

Щойно закінчивши військову школу, молодий лейтенант зустрічається із фронтовою реальністю – часу на довшу розмову нема; з’являється високий на зріст капітан, який пройшов на фронті шлях від солдата до офіцера, він говорить хрипким голосом – його прошила навиліт куля. Зовсім незворушним голосом капітан кидас: “*Mon lieutenant est mort hier...*”. Речення, що містить додаткову невисловлену, але зрозумілу інформацію – “*треба його заступити*”. Усе дуже лаконічно, без додаткових емоцій, зовсім по-буденному. У згаданому розділі про французького письменника Л. Гедемін звернула увагу на лаконічність відповіді Матео Фальконе (“*Облиши мене, я його батько!*”), що містила невисловлене право сповнити обов’язок захисту родової честі.

І вже відразу ж інша картина, інший настрій – над Шевардінським редутом зійшов місяць – “він був великий і червоний, як звичайно при сході. Але цього вечора він здався мені надзвичайно великим” [8, с. 336–337]. Це гіпертрофоване враження, набираючи особливого експресіоністського звучання, посилюється ще й порівнянням, яким закінчується ця картина: “*Pendant un instant, la redoute se détacha en noir sur le disque éclatant de la lune. Elle ressemblait au cône d’un volcan au moment de l’éruption*” – “На одну мить редут виділився чорною масою на фоні блискучого диска місяця. Він схожий був на конус вулкану в момент вибуху” [8, с. 337].

Наступні абзаци новели – це внутрішній монолог наратора, стривоженого реплікою старого солдата щодо неабиякої барви місяця, монолог з особливою динамікою розповіді, нанизуванням дієслів активної дії: “*Я ліг, але не міг заснути. Встав і походив з години. (...) Я вернувся до вогню, старанно загорнувся в плащ і заплющив очі. (...) Але сон тікав від мене. Непомітно мої думки набрали похмурого відтінку*” [8, с. 337].

Подальша розповідь позбавлена романтичної піднесеності – П. Меріме описав звичайні переживання людини, стривоженої провіщенням бувалоного солдата.

Ще раз повернемося до оцінки, яку дав французькому письменникові літературознавець Ю. Віппер: “*Меріме-новеліст значно поглибив у літературі зобра-*

¹ Такий самий оповідач є в одному із епізодів новели “Подвійна помилка” – у захоплено романтичній розповіді завсідників салону пані Ламбер. Оповідач є і в новелі “Кармен”.

ження внутрішнього світу людини. Психологічний аналіз у новелах Меріме невіддільний від розкриття тих суспільних причин, якими породжені переживання героя. І щодо цього Меріме здійснив примітні відкриття, що мають значний історико-літературний відгомін” [3, с. 21].

І ще одна цікава думка вченого з його передмови до цього ж видання, яка уже безпосередньо стосується новели “Взяття редути”: “Меріме відображав воєнні дії зовсім не так, як це робили романтики і класицисти: не з точки зору стороннього спостерігача, який захоплюється мальовничістю і барвистістю величної картини, що розгортається перед ним, і не в тій узагальненій перспективі, яка розкривається полководцеві з його командного поста, розташованого на височині. Він відтворював сувору і хаотичну атмосферу битви немов би із середини, такою, якою вона постає у свідомості рядового учасника битви” [там само].

Літературознавча критика, зокрема російська, ставить новелу за її майстерністю в один ряд з такими творами, як “Пармський монастир” Стендаля (опис битви під Ватерлоо), “Війна і мир” Л. Толстого. Такий інтерес російських дослідників зрозумілий, якщо брати до уваги те, що новела “Здобуття редути”, надрукована у вересні 1829 року в журналі “Revue française” (№ 11), вже наступного року вийшла у російському перекладі в газеті “Московский телеграф” (1830, ч. 34, № 13). Французький письменник Жуль Леметр у передмові до видання вибраних новел П. Меріме емоційно подивувався: “І цей скептик написав найкращу батальну розповідь, яка лишень може бути – “Взяття редути” [10, с. 40]

Цікаву й докладну характеристику цієї новели дав автор єдиного українського монографічного дослідження про французького письменника літературознавець Ю. Янковський. Треба принагідно зазначити, що інший український автор С. Родзевич, якому належить передмова “Проспер Меріме” до видання “П. Меріме. Твори. К., 1940”, характеризує новели “Матео Фальконе”, “Подвійна помилка”, “Таманго”, “Коломба” і “Кармен”, жодним словом не згадав “Взяття редути”.

За твердженням Ю. Янковського, всю подальшу поведінку героя можна пояснити “гельвеціанськими” уявленнями Меріме про людські вчинки. Критик написав: “В ньому відчутно те, що Гельвецій вважав основним стимулом кожної людської діяльності: гонор, жаждоба суспільного визнання, прагнення гучної слави, заради якої він відчайдушно приховує своє природне почуття страху. (...) Небезпека не бадьорить героя, а примушує його гарячково думати, як би не постати в невідомому світлі перед іншими” [9, с. 52]. І трохи далі: “Взяття редути” – твір дуже характерний для Меріме кінця 20-х років. Невелика обсягом, ця новела свідчить про різноплановість шукань письменника, що, будучи підпорядкованими магістральній проблемі – проблемі неординарної особистості, – можуть здійснюватися у багатьох аспектах і напрямках” [9, с. 52–53].

“... єдиний страх, що я почував, був страх того, щоб хто-небудь не подумав, що я боюся” [8, с. 338]. Задля цього, опинившись у небезпечній для себе ситуації, наратор вдається до неадекватних, а навіть гротескних учинків: пильність капітана “примусила мене двічі чи тричі провести рукою по моїх юних вусах з найнезалежнішим виглядом, на який я тільки був здатний” [8, с. 337–338]; “Я усміхнувся з войовничим виглядом, чистячи рукав мого мундира” (обкиданого пилом – прим. наша); “сказав я так весело, як тільки міг”; “Досить великий осколок збив з мене ківер і вбив коло мене солдата.

(...) *Я гордо надів ківер*"; "я був новачком і почував, що не можу звиряти свої почування нікому і мушу вдавати з себе холодно безстрашного" [8, с. 338].

Кульмінаційна сцена новели показана в усій своїй суворості, хаотичності і жорстокості. П. Меріме подав її не з погляду стороннього спостерігача, "захопленого барвистістю і красою величної картини битви" (Ю. Віппер), а немовби зі середини, такою, якою вона постає перед рядовими учасниками битви. Як зазначала В. Динник, одна з дослідниць письменницької майстерності П. Меріме, бій за Шевардінський редут змальований "без будь-яких батальних ефектів – без живописних сутічок, без яскравих кольорів, без урочистих слів, без закличних криків, без особливої хоробрості з боку протилежних сторін" [5, с. 32–33].

Закінчилася артилерійська і мушкетна перестрілка, яка передує штурму. А далі – опис редуту і штурм. І відразу ж змінюється ритм оповіді. Замість довгих складнопідрядних речень – чітко виміряні фрази, що відлунюють ритмічно, наче барабанний дріб: "Je frissonnai..."; "Je vis se baisser tous les fusils"; "Je fermai les yeux..."; "J'ouvris les yeux, surpris de me trouver encore au monde"; "J'étais entouré de blessés et de morts".

– ("Я здригнувся..."; "Я побачив, як усі рушниці спустилися"; "Я заплющив очі..."; "Я розплющив очі, здивований, що живу ще на світі"; "Навкруги мене були поранені й мертві") [8, с. 339].

І зразу ж страшна фронтова реальність, яка завершує усю картину; реальність глибоко натуралістична, позбавлена будь-якої романтичності, провіщаючи батальні сцени романів Е. Золя, присвячених франко-пруській війні: "Mon capitaine était étendu à mes pieds; sa tête avait été broyée par un boulet, et j'étais couvert de sa cervelle et de son sang" ("Мій капітан лежав коло моїх ніг, голову йому розтрощило ядром, і я весь був забризканий його мозком та кров'ю") [8, с. 339].

Ще один абзац насичений динамікою битви: "Je n'ai presque plus de souvenir net de ce qui suivit. Nous entrâmes dans la redoute, je ne sais comment. On se battit corps à corps au milieu d'une fumée si épaisse, que l'on ne pouvait se voir. Je crus que je frappai, car mon sabre se trouva tout sanglant. Enfin j'entendis crier "Victoire!" et la fumée diminuant, j'aperçus du sang et des morts sous lesquels disparaissait la terre de la redoute". – "Я майже не пам'ятаю, що було далі. Ми увійшли в редут, не знаю вже як. Билися один на один серед такого густого диму, що не можна було нічого бачити. Гадаю, що я рубав, бо шабля моя вся вкрита була кров'ю. Нарешті, я почув крик: "Перемога!" і, коли дим почав розходитися, побачив трупи, з-під яких не видно було землі в редуті. (...) Полковник лежав весь у крові при вході на розбитому гарматному ящику" [8, с. 340].

І врешті, остання завершальна сцена, яка з її єдиною, навіть грубувато натуралістичною, лаконічною реплікою, знімає будь-який натяк на можливе романтичне сприйняття подій.

"Le colonel était renversé tout sanglant sur un caisson brisé près de la gorge. Quelques soldats s'empressaient autour de lui: je m'approchai. (...)

Le colonel sourit amèrement.

– *Allons, monsieur, me dit-il, vous commandez en chef; faites promptement fortifier la gorge de la redoute avec ces chariots, car l'ennemi est en force; mais le général C*** va vous faire soutenir.*

– *Colonel, lui dis-je, vous êtes grièvement blessé?*

– *F..., mon cher. Mais la redoute est prise!*”;

– “Полковник лежав весь у крові біля входу на розбитому гарматному яцику. Кілька солдатів клопоталися коло нього; я підійшов. (...)

Полковник гірко всміхнувся.

– Ну, пане, – сказав він мені, – ви головний командир, звеліть швидше укріпити вхід до редути цими возами, бо ворог має ще силу; генерал С*** приїде вам допомогу.

– Полковнику, – сказав я йому, – ви тяжко поранені?

– Мені кінець, мій любий, але редут здобуто!” [7, с. 340].

Українські перекладачі по-різному перекладали цей доволі вульгарний солдатський вигук: “*F..., mon cher – Foutu, mon cher*”.

У новелі “Взяття редути”, цій “перлин в історії батальної прози” (С. Артамонов), французький письменник втілює своє творче кредо “естетики малого”, не допускаючи у своїй прозі жодного прикрашування, статистичних описів, нічого, що затримувало б розвиток сюжету і відволікало від прямого змісту¹. У новелі чітко виявилася концепція письменника, його мислення, намір художньо опрацювати історичні матеріали, а також, безперечно, і вплив батьків-художників, який і став тим благодійним чинником, що визначив виняткову простоту та чіткість синтаксичної мови П. Меріме, її точність та виразність, і водночас її стильову поліфонійність. Не треба забувати і те, що й сам письменник одержав освіту мистецтвознавця.

Новелу “Взяття редути” вважають найбільш перекладуваним українською мовою твором Проспера Меріме. Її перші українські інтерпретації майже одночасно вийшли в кінці 90-х рр. XIX ст. у західноєвропейських періодичних виданнях “Народна часопись” і “Буковина”. Українські перекладачі повернулися до неї у двадцятих роках XX ст., друкуючи свої інтерпретації в альманасі “Золоті ворота” (Берлін, 1924 р.), на сторінках газети “Молода Україна” тощо. Останнє довоєнне українське прочитання цього твору бачимо 1940 р. у т. 1 запланованого, але не реалізованого через воєнні події двотомника Проспера Меріме. Не оминули її окремі повоєнні добірки новел французького письменника, а також одностомник “Проспер Меріме. Богдан Хмельницький. Роман, історичний нарис, новели” (Харків, “Фоліо”, 2004 р.), використавши переклад С. Буди зі згаданого вже видання 1940 р. В українських перекладах назва новели звучала по-різному – від “Взяття редути”, “Взяте редути”, “Редута взята”, “Добуття редути”, “Здобутте редути” до останнього “Здобуття редути” у харківському виданні.

Відважними і правдивими батальними картинками, сценами страждань і смертей, новела П. Меріме провіщала мілітарну коротку прозу Гі де Мопассана та Е. Золя, “Вогонь” А. Барбюса, суворий реалізм мілітарних творів інших літератур, зокрема української, а саме рекрутський цикл Ю. Федьковича, жовнірську епопею М. Яцківа, повість-поему О. Турянського “Поza межами болю”, сповнену крику та жалю за понівечені війною життя, роман Олеса Гончара “Людина і зброя”.

¹ Деякі літературознавці несправедливо заявляли, що П. Меріме звернувся до жанру новели “через обмеженість свого літературного хисту”, а також “через брак часу і натхнення”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Авессаломова Г. С.* Новелла Проспера Мериме “Взятие редута” / Г. С. Авессаломова // “Вопросы творческой истории литературного произведения”. – Л., 1964. – С. 207–221.
2. *Виппер Ю.* Новеллы Проспера Мериме / Ю. Виппер // Prosper Mérimée. Nouvelles. Ed. en langues étrangères. – М., 1959. – С. 3–24.
3. *Виппер Ю.* Проспер Мериме / Ю. Виппер // Проспер Мериме. Собрание сочинений : в 4 томах. Т. 1. – М., 1983. – С. 3–22.
4. *Гедемин Л. П.* Проспер Мериме / Л. П. Гедемин // Проспер Мериме. История французской литературы. Т. II (1789–1870). – М., 1956. – С. 407–440.
5. *Дынник В.* Проспер Мериме (1803–1870) / Дынник В. // Проспер Мериме. Собрание сочинений : в 6 томах. Т. 1. – М., 1968. – С. 3–50.
6. *Камаєва О.* Концепція сучасника в творчості Проспера Меріме (“Партія в тріктрак”) / О. Камаєва // “Іноземна філологія”. – Львів, 1983. – Вип. 75. – С. 111–116.
7. *Камаєва О.* Концепція сучасника в творчості Проспера Меріме (“Етрусська ваза”) / О. Камаєва // “Іноземна філологія”. – Львів, 1984. – С. 93–99.
8. *Меріме Проспер.* Здобуття редуту / Проспер Меріме // Проспер Меріме. Богдан Хмельницький. Роман, історичний нарис, новели. – Харків : Фоліо, 2004. – С. 336–340.
9. *Янковський Ю.* Проспер Меріме. Життя і творчість. – К., 1976.
10. *Lemaître Jules.* Prosper Mérimée / Jules Lemaître // Lemaître Jules. Les Contemporains. Etudes et portraits littéraires. – P., s/a. P. 33–41.
11. *Mérimée P.* Mateo Falcone et autres nouvelles. Dossier du professeur établi par Hervé Alvado. – Hachette Education, 1995.
12. *Pater W.* Studies in European Literature. – Oxford.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

STYLISTIC DIVERSITY OF THE PROSPER MÉRIMÉE'S NOVELLA “CAPTURE OF THE REDOUBTE” (“L'ENLÈVEMENT DE LA REDOUTE”)

Yarema Kravets

*The Ivan Franko National University of L'viv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: svtlit@franko.lviv.ua*

Prosper Mérimée's novella “Capture of the Redoubte” [“L'enlèvement de la redoute”] (1829) is the only battle novella of the French author, which is also one of the shortest by the number of pages but it perhaps is one of the most interesting pieces of literature in terms of investigating a French literature author's skill due to its stylistic diversity. Mérimée doesn't follow the tradition of his other short literary works in this novella but he depicts the events during the climax of the conflict. Novella's stylistic diversity can be viewed in the novella via the text framing, realistic battle painting, bicolour colouring, particular scenes expressiveness.

Key words: Prosper Mérimée, novella writing, stylistic diversity, battle painting, colouring, expressiveness.

СТИЛЕВАЯ ПОЛИФОНИЧНОСТЬ НОВЕЛЛЫ ПРОСПЕРА МЕРИМЕ “ВЗЯТИЕ РЕДУТА”

Ярэма Кравэць

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000,
e-mail: svitlit@franko.lviv.ua*

Новелла П. Мериме “Взятие редута” (1829) является единственной батальной новеллой французского писателя, одной из самых коротких по объему, но благодаря своей стилистической многогранности, пожалуй, самой интересной для исследования писательского мастерства классика французской литературы. В этой новелле П. Мериме отказался от художественной традиции своих произведений краткого жанра и показал события в кульминационный момент развития конфликта. В новелле четко проявилась ее стилистическая полифоничность – обрамление повествования, реалистическая батальная живопись, своеобразная колористика, экспрессивность отдельных сцен.

Ключевые слова: П. Мериме, новеллистика, стилистическая полифоничность, батальная живопись, колористика, экспрессивность.